

Wives of Secret Agents: Spyscapes van de Tweede Wereldoorlog en Female Agency

Vertaald uit: *Wives of Secret Agents: Spyscapes of the Second World War and Female Agency*

Adrian O'Sullivan (Aidrean Ó Súilleabháin)

International Journal of Military History and Historiography

Moet je dit papier citeren?

Krijg de citaat in MLA-, APA- of Chicago-stijlen

Wil je nog meer papieren zoals deze?

[Download een PDF-pakket met gerelateerde papieren](#)

[Doorzoek de catalogus van Academia met 47 miljoen gratis kranten](#)

Wives of Secret Agents: Spyscapes van de Tweede Wereldoorlog en Female Agency

Adrian O'Sullivan (Aidrean Ó Súilleabháin)

International Journal of Military History and Historiography

[Original Paper](#)

Samenvatting

Er zijn maar weinig bestaande archiefstukken of secundaire bronnen die de omstandigheden, relaties en activiteiten van 'spionagevrouwen' tijdens de Tweede Wereldoorlog lijken te beschrijven of te beschrijven. Inlichtingehistorici bevinden zich momenteel op een keerpunt, waar nieuwe benaderingen van het schrijven van inlichtingengeschiedenis nodig zijn die de studie van operaties en beleid overstijgen, terwijl ze waar nodig gebruik maken van de methodologieën van aangrenzende disciplines als sociale geschiedenis en historische geo-informatica. Het is daarom zeker gepast om een onderzoek te doen naar het tot nu toe verwaarloosde sociale fenomeen van vrouwelijke keuzevrijheid in de 'spionage' van Britse en Duitse geheime operaties in oorlogstijd. Door een onderzoek van casestudy's van individuele vrouwen van inlichtingenagenten, opgebouwd op basis van informatie verzameld uit verspreide primaire en secundaire bronnen, is het mogelijk een breed, zeer gedifferentieerd scala aan genderrelaties op het kruispunt van de manifeste en secundaire bronnen te verzamelen en te analyseren. geheime werelden.

Invoering

De ervaring van vrouwen die tijdens de Tweede Wereldoorlog met spionnen trouwden, wordt routinematig weggelaten uit de operationele inlichtingenverhalen tijdens de oorlog, of wordt in de meeste gevallen slechts in een voetnoot weergegeven. Oorlogsbruiden,¹ vrouwen van actieve militairen,² vrouwen van krijgsgevangenen,³ vrouwen van gedemobiliseerde militairen⁴ en oorlogsweduwen⁵ hebben tot nu toe wetenschappelijke aandacht gekregen,

maar de 'stem' van degenen die getrouwd zijn met inlichtingenagenten blijft 'ontbreken' in inlichtingenstudies in oorlogstijd. Dergelijke vrouwen waren verbonden met het gevechtsfront via het clandestiene karakter van de oorlogsbezetting van hun echtgenoten. In tegenstelling tot de vrouwen van militairen, die op een zichtbare en openlijke manier aan het thuisfront woonden, woonden degenen die met spionnen getrouwd waren, in de geheime ruimte die bestond (en nog steeds bestaat) tussen de 'spyscape' of geheime wereld van inlichtingenorganisaties en hun agenten. en de gemanifesteerde wereld, het thuisfront in oorlogstijd.⁶ Als een effectieve operationele speelplaats voor spionnen verbond deze liminale ruimte beide werelden in oorlogstijd, en als gevolg van de geheime acties van hun echtgenoten bevonden zulke vrouwen zich als medebezitters van de clandestiene wereld. Hun leven, bepaald door hun burgerlijke staat, werd bewust of onbewust gevormd door het spionage- en contraspionagewerk van hun echtgenoten in oorlogstijd, maar er werd nog steeds van hen verwacht dat ze de vrouwelijke constructies van echtgenote en moeder hoog hielden. Veel vrouwen ervoeren een scheiding van familie en vrienden; slecht geestelijk welzijn en lage veerkracht tijdens langdurige perioden van operationele afwezigheid; gezins(in)stabiliteit; "morele laksheid"; het onvermijdelijke element van risico en gevaar; and for some, a crisis of Wars", *History Workshop* 38 (1994), 218-227. ⁶ George Simmel suggereerde rond de eeuwwisseling dat geheimhouding "de mogelijkheid biedt van een tweede wereld naast de gemanifesteerde wereld; en dat de laatste op beslissende wijze wordt beïnvloed door de eerste. George Simmel, "The Sociology of Secrecy and of Secret Societies", *American Journal of Sociology* 11 (4) (1906): 462. identiteit door de daad van dekking en rollenspel om de mate waarin sommige vrouwen de loyaliteit van hun echtgenoten aan hen en de staat in twijfel trokken. In sommige gevallen beïnvloedde de clandestiene samenloop van dergelijke factoren de beslissingen en het gedrag van hun echtgenoot, wat op zijn beurt een impact had op inlichtingenoperaties in oorlogstijd. Bijvoorbeeld Araceli Pujol (Gonzalez), echtgenote van de veiligheidsdienst (MI5) dubbelkruisagent Garbo (Juan Pujol), kreeg last van ernstige heimwee toen ze naar Groot-Brittannië verhuisde. Ze dreigde de spionageactiviteiten van haar man aan de Spaanse ambassade bekend te maken als de Britten haar niet lieten terugkeren. Als dit was gebeurd, zou dit een directe impact hebben gehad op Operatie FORTITUDE, de misleidingsoperatie op D-Day, aangezien Pujol verantwoordelijk was voor het runnen van een netwerk van agenten die valse informatie aan de nazi's verstrekten.⁷ Door de aard van deze operatie te onderzoeken. Door de sociaal-huwelijkse relaties van deze vrouwen met hun spionage-echtgenoten is het mogelijk om hun leven te herschikken, waardoor hun ervaringen in de geschiedenis worden geschreven en de noodzaak wordt aangetoond om het bredere spectrum van menselijke keuzevrijheid binnen de geschiedenis van de inlichtingendiensten uit de Tweede Wereldoorlog te verkennen. Door gebruik te maken van een reeks geallieerde en Axis-inlichtingenbestanden uit de oorlogstijd, naoorlogse spionagememoires en zeldzame voorbeelden van memoires geschreven door hun vrouwen, zijn verschillende zorgvuldig geselecteerde casestudies van vrouwen getrouwd met agenten van de Duitse militaire inlichtingendienst (de Abwehr) ontwikkeld. de Veiligheidsdienst (MI5), de Geheime Inlichtingendienst (MI6) en de Special Operations

Executive (soe) worden hier gepresenteerd, in een poging de levens te reconstrueren van degenen die momenteel ontbreken in het historische verhaal, ondanks de impact die de geheime wereld had op hun leven, en omgekeerd. Of hun echtgenoten nu de ware aard van hun geheime werk volledig of selectief onthulden, of helemaal nooit, zulke vrouwen kwamen terecht in een web van geheimhouding en bedrog, en moesten reageren op bepaalde situaties zodra die zich voordeden. Deze vonden plaats op specifieke momenten tijdens het leven van een echtgenoot als spion, waar bepaalde acties binnen de clandestiene wereld van de inlichtingendienst in oorlogstijd een reeks gebeurtenissen in gang brachten die een impact hadden op de levens van agentenvrouwen.

Dergelijke acties vonden plaats als gevolg van de rekrutering van een echtgenoot, tijdens het hele screeningsproces en tijdens zijn operationele activiteiten in binnen- of buitenland, waarbij sommige vrouwen hun echtgenoten vergezelden op buitenlandse posten. Andere spionagegerelateerde gebeurtenissen waren onder meer mogelijke financiële problemen en strafrechtelijke vervolging, afvalligheid, pensionering en mogelijk letsel en/of overlijden als gevolg van operationele dienst. Op dezelfde manier kunnen de acties van een vrouw de 7 Zie: Ben Macintyre, *Double Cross: The True Story of the D-Day Spies* (Londen, 2016); Mary Kathryn Barbier, *D-Day Deception: Operatie Fortitude en de invasie van Normandië* (Westport, CT, 2007); JC Masterman, *The Double-Cross System in de oorlog van 1939 tot 1945* (New Haven, CT, 1972).

het inlichtingenwerk van haar man. Een vrouw kan bijvoorbeeld een rol hebben gespeeld bij het verzekeren van de rekrutering en/of het afvloeien van haar echtgenoot, of zij kan de geheime werkgever van haar echtgenoot hebben bedreigd door na de dood van haar echtgenoot een proces aan te spannen voor schadevergoeding. Dit gebeurde toen de Britse agent Sidney Reilly, bekend als de "Ace of Spies", in 1925 stierf door toedoen van de Sovjet-geheime dienst (ogpu). Als gevolg van zijn dood klaagden zijn twee voormalige vrouwen⁸ MI6 aan voor schadevergoeding.⁹ Dergelijk bewijs versterkt het belang van de aanwezigheid en de keuzevrijheid van een vrouw binnen de geheime wereld van de inlichtingendiensten, en benadrukt de noodzaak om te begrijpen hoe geheimhouding werd beheerd en onderhandeld door de staat, en de echtgenoot en familie van een agent tijdens perioden van vrede en oorlog.

2

Het construeren van de ontbrekende huwelijksverhalen

De vraag blijft waarom de meeste vrouwen die getrouwd zijn met geheime agenten nog steeds ontbreken in het historische verhaal van de inlichtingengeschiedenis van de Tweede

Wereldoorlog. Het antwoord is tweeledig. Ten eerste zijn inlichtingenhistorici nog maar nauwelijks begonnen de geheime oorlog te onderzoeken. Nu historici nog steeds operationele geschiedenissen schrijven, ligt de nadruk nog steeds sterk op inlichtingenmissies en -operaties.¹⁰ Deze stand van de vakliteratuur, gecombineerd met het grote aantal spionagememoires en Reilly (New York, 1933). 9

Rhodri Jeffreys-Jones, *In Spies We Trust: het verhaal van de westerse inlichtingendienst* (Oxford, 2015), 52.

10

Een voorbeeld hiervan is te zien in het recente oeuvre over Britse en Duitse inlichtingenoperaties in Perzië (Iran) en het Midden-Oosten. Adrian O'Sullivan heeft verschillende baanbrekende werken op dit gebied geschreven: *The Baghdad Set: Iraq through the Eyes of British Intelligence, 1941-45* (Londen, 2019); *Nazi Secret Warfare in Occupied Persia (Iran): The Failure of the German Inlichtingendiensten, 1939-45* (Basingstoke, 2014); *Spionage en contraspionage in het bezette Perzië (Iran): het succes van de geallieerde geheime diensten, 1941-45* (Basingstoke, 2015); "Joe Spencer's Ratcatchers: British Security Intelligence in Occupied Perzië", *Asian Affairs: Journal of the Royal Society for Asian Affairs* 48 (2) (2017): 296-312; "Verwaarloosde verhalen over nazi-ondermijning", *Journal of The Iran Society* 2 (16) (2017): 7-19. autobiografieën, en talloze spionagebiografieën, voedt de onverzadigbare honger van het publiek naar alles wat met spionage te maken heeft. Ten tweede worden de vrouwen van geheime agenten zelden genoemd in de officiële overheidsarchieven. Ze worden alleen vermeld als ze invloed hebben op geheime operaties en/of de geheime prestaties van In enkele gevallen waren de veiligheidsdiensten van een specifiek land proactief, in de zin dat zij bepaalde veiligheidsmaatregelen instelden om toezicht te houden op gezinnen en deze te beschermen terwijl agenten in actieve operationele dienst waren. In Zuid-Afrika werden bijvoorbeeld waakzaamheidscomités opgericht om te zorgen voor snelle communicatie tussen de centrale overheid en haar plattelandsdistricten. Een van de belangrijkste taken van de commissies was het 'onmiddellijk rapporteren van alle gevallen van ontberingen, ongeacht de oorzaak, die gevolgen hadden voor de vrouwen en gezinnen van degenen die in actieve dienst waren, met het oog op een spoedig onderzoek en, waar nodig, vroegtijdig verhaal'. Een glimp van het huwelijksleven van een spion, zijn vrouw en hun familie blijft doorgaans diep verborgen in hedendaagse archieven en de huidige hoeveelheid historiografische studies. In 2002 drong de doyen van de inlichtingengeschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, John Ferris, er bij collega-wetenschappers op aan om nieuwe benaderingen te hanteren voor bestaand archiefmateriaal, als er toekomstige vooruitgang op dit gebied zou worden geboekt. van vrouwelijke spionnen tijdens de Eerste Wereldoorlog werd gepubliceerd. In haar inleiding benadrukte ze hoe 'de geschiedenis van de inlichtingendiensten, de militaire strategie en de samenlevingen elkaar niet hebben overlapt. De geschiedenis van de inlichtingendiensten uit

het verleden zou het best kunnen worden omschreven als intellectuele en diplomatieke beleidsstudies.¹³ De focus van haar werk lag op vrouwelijke inlichtingenagenten – een gebied dat destijds een intensiever historiografisch onderzoek verdiende. Door vrouwen breder in de inlichtingengeschiedenis te schrijven, begaf Proctor nieuwe wegen en stapte hij af van de populaire perceptie dat vrouwelijke spionnen worden gedefinieerd door hun seksualiteit. Zulke vrouwen waren net zo min een honingval als een verleidster. Deze sterk geseksualiseerde stijlfiguur is ook terug te vinden in de gevallen van vroegmoderne ‘zij-intelligentoren’. Een recent onderzoek onder vrouwelijke agenten die in de zeventiende eeuw beschuldigd werden van het vangen van honing, vond geen dergelijk bewijs ter ondersteuning van een dergelijke praktijk. In het eerste onderzoek naar vroegmoderne vrouwelijke spionnen ontdekte Nadine Akkerman dat vrouwen net zo effectief waren als mannen, en over hetzelfde niveau van spionage beschikten, waaronder de kunst van het geheim schrijven, het gebruik van cijfers en het monitoren van een reeks communicatievormen. Interessant is dat uit het onderzoek van Akkerman naar voren kwam dat zulke vrouwen pas actief werden als onafhankelijke agenten nadat hun echtgenoten hen hadden verlaten of overleden waren, of toevallig voortdurend op reis waren, waardoor hun vrouwen alleen achterbleven. Andere vrouwelijke agenten waren ongehuwd.¹⁴ Akkerman besluit haar onderzoek met de woorden: ‘De enige vraag die overblijft is waarom het er niet meer waren. Het antwoord is natuurlijk dat ze er wel waren, we hebben ze simpelweg nog niet gepakt.’¹⁵ Het werk van Proctor en Akkerman laat zien hoe de studie van vrouwelijke inlichtingenagenten ‘niet alleen nieuwe onderwerpen toevoegt, maar ook een kritisch heronderzoek van de uitgangspunten en normen van bestaand wetenschappelijk werk afdwingt’.¹⁶ Door vrouwen in de geschiedenis van de inlichtingendiensten te schrijven, Er worden nieuwe geschiedenissen gecreëerd die zich richten op vrouwelijke keuzevrijheid. Interessant genoeg duurde het enige tijd voordat het hedendaagse besef dat de Tweede Wereldoorlog een diepgaande invloed had op genderidentiteiten en -relaties in de daaropvolgende geschiedschrijving van de oorlog terechtkwam.¹⁷ Deze vertraagde aandacht berustte op het simpele feit dat het pas in 1973 was, toen de van de onthulling van het ULTRA-geheim, dat historici plotseling de waarde van inlichtingen voor het geallieerde succes inzagen.¹⁸ In de daaropvolgende decennia deelden voormalig inlichtingenpersoneel langzaam hun ervaringen. Dit ging gepaard met de even langzame vrijgave van inlichtingenbestanden in oorlogstijd,¹⁹ waaronder het archief van de Special Operations Executive (soe),²⁰ waarvan de definitieve gegevens in 2002 aan het Nationaal Archief (tna) werden vrijgegeven.²¹ Een aantal historici waagt zich nu buiten de constructie van operationele verhalen en de discussie over het inlichtingenbeleid, om op nieuwe en interessante manieren ‘de gegevens te ontginnen’, waarbij gebruik wordt gemaakt van voorbeelden van hoe een andere groep vrouwen – degenen die niet daadwerkelijk in het inlichtingenwerk werkzaam waren – dezelfde geheime ruimte deelden als agenten met wie ze waren toevallig getrouwd. Inlichtingenwerk was overwegend een mannelijke bezigheid vanwege een ‘zeer lang bestaand en ongefundeerd vooroordeel tegen de inzet van vrouwen als agenten’.²⁷ Vrouwen werden gezien als een nuttig onderdeel van de wereld van hun spionage-echtgenoten, die dekking en steun boden, maar zeer zelden werd dit proces van

heteronormativiteit omgekeerd. Spionagevrouwen waren veel talrijker dan spionageechtgenoten. De heteroseksuele huwelijksrelatie fungeerde als een belangrijke brug tussen de geheime en de openlijke wereld, aangezien inlichtingenorganisaties de paraplu van het officiële geheim uitbreidden naar huwelijkspartners die zich grotendeels hielden aan de zwijgplicht en de bijbehorende veiligheidsbeperkingen.²⁸ Spionagevrouwen verdienen zeker de langverwachte aandacht. van historici, omdat zonder hun steun veel mannelijke inlichtingenofficieren en agenten nooit in staat zouden zijn geweest hun geheime rol te vervullen of hun geheime missies uit te voeren.

Bewaarders van geheimen

Vanaf de vroegmoderne tijd tot aan die van de Koude Oorlog²⁹ waren vrouwen die getrouwd waren met spionnen, provocateurs, codebrekers en klokkenluiders allemaal geheimhouders en beschermden zij bij uitbreiding de belangen van de machtige 'geheime staat'. Deze vrouwen werden echter belast met de impact die zo'n wereld had op hun huwelijks- en gezinsrelaties. Terwijl sommige vrouwen genoten van de voordelen die het huwelijk met een spion met zich meebracht, voelden anderen ongetwijfeld druk. Elizabeth Elliott (née Holberton), de vrouw en voormalig secretaris van MI6-officier Nicholas Elliott, voelde bijvoorbeeld zeker de stress van de voortdurende diners en ambassaderecepties in oorlogstijd, naast de talrijke verhuizingen naar het buitenland. Toch hielp ze bij de intergouvernementele betrekkingen en steunde ze andere vrouwen met wie het niet zo goed ging. Haar vriendin Aileen Furse, de tweede vrouw van de beruchte Sovjet-penetratieagent Kim Philby, werd gekweld door angst veroorzaakt door een onderliggende psychische aandoening en haar overmatig drankgebruik, evenals door de ontrouw van haar man. Ze werd al snel een last voor zowel haar echtgenoot als de Britse inlichtingendienst. Het huwelijk van Aileen en Kim werd tijdens de oorlog en daarna voortdurend tot het uiterste op de proef gesteld. Na de oorlog verdubbelde de druk op het huwelijk toen het nieuws bekend werd dat Kim de "derde man" van de Cambridge-spionnen was. Zoals Philby's broer-officier Nicholas Elliott in zijn memoires schreef: "Het is zeer waarschijnlijk dat [Aileen] uiteindelijk vermoedens had over het verraad van haar man, maar te liefdevol en loyaal was om ze te uiten."³⁰ Terwijl haar man in 1951 bij een minnares woonde, Aileen (die destijds met hun kinderen in Crowborough [East Sussex] woonde) werd gedwongen een baan als kok aan te nemen op Eaton Square, dat iets dichterbij de plek lag waar de Elliott's woonden in Wilton Park (bij Beaconsfield [Buckinghamshire]).³¹ Aileen bracht haar vrije uren door met Elizabeth en zette een vriendschap voort die voortkwam uit de oorlogsvriendschap tussen hun echtgenoten. Beide vrouwen waren zich bewust (volledig in het geval van Elizabeth, of verdacht veel in het geval van Aileen) van de exacte aard van het oorlogsberoep van hun echtgenoten. Er werd aangenomen dat de echtgenote van een agent de aard van zijn ware rol in oorlogstijd niet zou onthullen. De staat verwachtte dat vrouwen volledige geheimhouding zouden betrachten. Vertrouwen werd door bepaalde inlichtingenorganisaties in oorlogstijd als zo essentieel beschouwd dat zij geen noodzaak zagen voor robuuste veiligheidsmaatregelen. Bewijs

hiervan kan worden gevonden in een grappig gesprek dat Nicholas Elliott in 1944 had met het nieuw benoemde hoofd van de beveiliging van MI6, die Elliot vroeg hoeveel zijn familie van zijn werk wist. Elliot legde uit dat zijn vrouw wist wat hij deed, omdat zij zijn secretaresse was, en zijn moeder wist het vanzelfsprekend. Op de vraag of zijn vader het wist, antwoordde Elliot dat dit inderdaad het geval was, omdat 'C' hem in de bar van White's had verteld dat zijn zoon een spion was!³² Dit gesprek roept vragen op over de sociale constructie van geheime relaties. In het geval van de Britse geheime diensten in oorlogstijd (MI5, MI6 en dergelijke) bestonden er geen formele regels om de geheimhouding tussen een officier of agent en zijn vrouw te regelen. Het kwam simpelweg neer op vertrouwen. Of een agent zijn ware beroepsidentiteit volledig aan zijn vrouw bekendmaakte of dat de vrouw eenvoudigweg vermoedde dat dit aan het toeval werd overgelaten. De inlichtingendiensten aanvaardden ook dat hun alleenstaande mannelijke officieren met hun vrouwelijke secretarissen zouden kunnen trouwen, zoals Elliot deed, in zekere zin feitelijk binnen het 'familiebedrijf'. Natuurlijk moesten potentiële vrouwen met een buitenlandse nationaliteit worden doorgelicht. Aan de andere kant werden Britse onderdanen met een "juiste achtergrond" of uit "goede families" krachtig gesteund.³³

In het geval van de Duitse inlichtingendiensten was er een aanzienlijk verschil tussen de manier waarop dergelijke zaken werden afgehandeld door het doorgaans conservatieve officierskorps van de Abwehr en de ideologisch op ras gebaseerde buitenlandse SS-inlichtingendienst RSHA. Net als de Britse inlichtingendiensten, en ondanks de opkomst van de grotendeels kleinburgerlijke en arbeidersklasse-nazi's, betekende de sociale klasse halverwege de 20e eeuw nog steeds iets onder Duitse militaire inlichtingsofficieren. Net als officieren bij de Britse geheime diensten hadden velen goede connecties, uit 'goede' (zelfs aristocratische) families, en ze hadden de neiging vrouwen met gelijke sociale status als hun echtgenotes te selecteren. Leden van de SS werden daarentegen gedreven door ideologie. Volgens het SS-huwelijksdecreet van Himmler van 31 december 1931 moesten beide toekomstige partners, voordat ze de vereiste toestemming kregen om te trouwen, zich onderwerpen aan een strenge controleprocedure, beheerd door het SS Rasse-und Siedlungshauptamt (SS Race and Settlement Directorate [RuSHA]) om rassendiscriminatie te garanderen. zuiverheid en dat goede nazi's met goede nazi's trouwden.³⁴ Bij gebrek aan enig objectief onderzoek kan iedereen raden of beide benaderingen van de partnerkeuze enig significant effect op de veiligheid hebben gehad.

Natuurlijk waren er aan beide kanten vrouwen aan wie niet de geheime wetenschap werd toevertrouwd dat hun echtgenoten spionnen waren. Dit kan een strategische beslissing zijn geweest van de werkgevers van hun echtgenoten, maar het kan ook de tactische keuze van de echtgenoten zijn geweest. Aan sommige vrouwen werd een huwelijk beloofd, maar dat kwam nooit tot stand, omdat hun potentiële echtgenoten ervoor kozen hen deel uit te laten maken van hun geheime identiteit, omdat ze geen verlangen hadden om te trouwen. Er is het geval van Gabriela Lázsló, een Hongaarse danseres die, na een ontmoeting met Hans

Christian von Kotze in Rio de Janeiro in 1941, haar partner verliet. Von Kotze was een Abwehr-agent die zich voordeed als vertegenwoordiger van het Ministerie van Economische Zaken. Zijn missie was het opzetten van een zend- en relaisstation in Sao Paulo, waarna hij met een andere identiteit naar Canada zou reizen om daar te spioneren.³⁵ De twee ontmoetten elkaar in het Casino Assyrio, waarna Lázsló zijn metgezel werd. Von Kotze financierde hun flat en hun gezellige levensstijl. Hij beloofde later met haar te trouwen, maar het bleef een loos aanbod.³⁶ In een verklaring in oorlogstijd herinnerde Lázsló zich hoe Von Kotze grote sommen geld uitgaf in de casino's, maar ze vroeg nooit waar het geld vandaan kwam. Ze ging ervan uit dat zijn verhaal waar was. Lázsló merkte op dat verschillende mensen von Kotze bezochten, waaronder een man genaamd "Werner", met wie hij Duits sprak.³⁷ Ze had aangenomen dat ze zakelijke deals bespraken. Lázsló "heeft tussen hen beiden nooit iets verdachts opgemerkt".³⁸ Er is geen verslag van hoe Gabriela Lázsló zich voelde toen ze zich bewust werd van het spionagewerk van haar toekomstige echtgenoot, en dat ze een rol had gespeeld in zijn dekmantel. Je kunt je alleen maar de emotionele achtbaan voorstellen die met dergelijk nieuws gepaard ging, maar het roept wel vragen op over de methoden die Von Kotze gebruikte om zijn ware identiteit te verbergen, wat leidde tot Lázsló's afhankelijkheid van de relatie en haar verminderde macht daarin.

"Onzichtbare" instantie: het bewijsmateriaal lokaliseren

Hoewel het onderwerp 'spionagevrouwen' tijdens de Tweede Wereldoorlog niet goed gedocumenteerd is in de secundaire literatuur, is het mogelijk informatie over hun leven te verkrijgen. Memoires die door vrouwen zelf zijn geschreven zijn zeldzaam, maar bestaan niettemin.³⁹ Om ze te lokaliseren en hun ervaringen terug te vinden, zijn historici echter afhankelijk van verspreide bronnen, lezen ze tussen de regels van de memoires van hun echtgenoot, en van documenten die op de een of andere manier de barrière hebben doorbroken. van geheimhouding in verband met een bepaalde operatie, actie, gebeurtenis of persoon. In het geval van officiële documenten die door inlichtingenorganisaties zijn verzameld, is het duidelijk dat het beleid van geheimhouding inconsistent en selectief is toegepast. Richard Aldrich heeft gesuggereerd dat de diversiteit van dergelijke documenten er niet alleen voor heeft gezorgd dat betrekkelijk onbelangrijke documenten bewaard zijn gebleven, maar ook dat belangrijke geheime documenten zijn 'gemanipuleerd' op een manier die het behoud van overheidsbelangen bevordert.⁴⁰ Het valt binnen de onbedoelde stiltes die historici kunnen beginnen te ontrafelen van de ondersteunende of schadelijke rol die vrouwen spelen. Mark Seaman geeft hiervan een voorbeeld in zijn inleiding op het oorlogsrapport van Tommy Harris over de Garbo-zaak (Juan Pujol García). Seaman merkt op hoe Harris' rapport de vrouw van Garbo, Araceli, crediteert voor het nemen van een proactieve benadering bij de rekrutering van haar man als spion. door een interview te regelen met de Britse ambassade in Spanje in januari 1941.⁴² Wanneer men echter de memoires van haar man leest, zal men geen bewijs vinden van haar ondersteunende rol, aangezien "Pujol haar deelname weglaat uit zijn memoires (misschien als gevolg van de latere vervreemding), waarin staat dat hij zelf de

eerste benadering heeft ondernomen". 43 Wanneer professionele inlichtingehistorici met dergelijke lacunes worden geconfronteerd, hebben ze de plicht om de documenten intensief te ondervragen, waarbij ze gerichte vragen stellen om uiteenlopende informatie te verkrijgen, die zal variëren afhankelijk van de vraag of een vrouw wist dat haar man een spion was, of niet. We moeten precies ontdekken welke soorten ondersteuning 'wetende' vrouwen hun echtgenoten boden, zoals de bescherming van dekking, de rekrutering en het vermaak van personeel en contacten, coderingswerk (encryptie en decryptie), communicatie ("cutout" en koeriersfuncties).), financiën en logistiek, en zelfs emotionele steun, zeer uitdagend om te onderzoeken en te analyseren. Als vrouwen 'in het duister tasten', moeten we nagaan hoe zij omgingen met gedrag als de onverklaarbare afwezigheid, leugens of heimelijkheid van de echtgenoot. In alle gevallen moeten vragen worden gesteld over puur binnenlandse kwesties als het omgaan met geheimhouding of zelfs criminaliteit jegens familie of vrienden, en de gevolgen van zulke extreme omstandigheden als afvalligheid, baanverlies, letsel of overlijden. De lijst met vragen die verband houden met de persoonlijke oorlogservaringen van 'spionagevrouwen' is theoretisch onbeperkt. De zorgvuldig geselecteerde casestudy's in dit artikel vormen echter een poging om slechts enkele van de bovengenoemde onderzoekslijnen te onderzoeken en de 'spionagewereld' van de Tweede Wereldoorlog verder uit te diepen.

5

Getrouwd met een spion

Totale openheid

In algemene zin was weten de norm. Vrouwen die wisten dat ze getrouwd waren met mannen die bij de geheime diensten werkten, hadden het óf zelf ontdekt, óf de echtgenoten hadden hun op zijn minst gedeeltelijk de ware aard van hun oorlogswerk onthuld. Het niveau van de bekende informatie varieerde echter tussen paren, afhankelijk van het volledige vertrouwen van de echtgenoten in het vermogen van hun vrouw om geheimen verborgen te houden. Veel vrouwen hielpen zelfs bij het geheime werk van de man door potentiële agenten en bezittingen onderdak te bieden, vaak in het ouderlijk huis. Zo speelde de vrouw van Nicholas Elliott een belangrijke rol in het overlopen van Abwehr-officier Erich Vermehren, dat plaatsvond in hun appartement in Istanbul. In veel gevallen gaven echtgenoten slechts selectieve details door, zonder operationele details prijs te geven, waardoor sommige vrouwen zich geïsoleerd voelden tijdens langdurige perioden van operationele afwezigheid. Een van de Britse inlichtingsofficieren die tijdens het Venlo-incident van 1939 gevangen zijn genomen, 44 kapitein Sigismund Payne Best, heeft bijvoorbeeld beschreven hoe zijn vrouw May op de ochtend van de operatie (9 november) niet op was, maar dat hij met haar sprak voordat ze het huis verliet, over het feit dat hij misschien niet terug zou zijn voor het avondeten, en dat ze na 19.30 uur niet op hem zou wachten. Zijn vrouw had hem gezegd niet

terug te haasten, omdat hij te snel reed, wat haar zenuwachtig maakte. "Ik heb hier vanmiddag een bridgefeestje", zei ze, "en het zal beter zijn als je uit eten gaat; ik zal veel gelukkiger zijn als ik weet dat je voorzichtig rijdt". Moge het beste weten dat ze haar man pas weer zou zien na zijn vrijlating uit een nazi-concentratiekamp aan het einde van de oorlog. Sommige agenten-echtgenoten trouwden meer dan eens. Naoorlogse, eerste, tweede en derde vrouwen werden zich soms achteraf bewust van het geheime verleden van een echtgenoot toen ze hem hielpen met het schrijven van zijn memoires. Gayle Cairncross ontmoette bijvoorbeeld John Cairncross in 1982 en steunde hem toen in 1990 het nieuws bekend werd dat hij de vijfde man van de Cambridge Five was.⁴⁶ Zijn eerste vrouw, Gabriella Cairncross (née Oppenheim), leefde echter ook met de openbaring. Hoewel ze sinds de jaren zestig van haar man gescheiden was, was Gabriella tot 1995 met John getrouwd gebleven. Het was zijn tweede vrouw, Gayle, die ijverig zijn memoires redigeerde en in het voorwoord wordt geprezen door haar zwager, Sir Alec Cairncross, voor haar vasthoudendheid bij het publiceren van het boek.⁴⁷ Andere vrouwen droegen de erfenis van de geheime oorlogsactiviteiten van hun man als een last. Kim Philby's vierde vrouw, Eleanor, onderging de ontberingen van het overlopen van haar man naar de Sovjets in de jaren zestig en schreef over haar ervaringen toen ze zich bij Kim in Rusland voegde.⁴⁸

Andere 'spionagekoppels' trouwden later in hun leven. Hoewel dit niet altijd een ijzersterke garantie voor huwelijksgeluk is, impliceerde een dergelijke volwassenheid doorgaans een relatief gemak van communicatie tussen man en vrouw, een daarmee gepaard gaande bewustwording van de grenzen tussen verborgen en manifeste ruimtes en rollen, en een gedeelde aanvaarding van de 'noodzaak om te leven'. know"-beginsel, wat leidt tot de toepassing van een realistische glijdende schaal van openbaarmaking. Een voorbeeld hiervan is het huwelijk in oorlogstijd tussen de toch al vooraanstaande archeoloog Seton Lloyd (44 jaar) van Soe en de toch al bekende kunstenaar Ulrica "Hydie" Hyde (33 jaar), die vervolgens diende als chauffeur voor langeafstandstransport bij het Royal Army Service Corps. (ras). Omdat Hydie Lloyd het veel te druk had met het besturen van enorme legervrachtwagens door de woestijnen en bergen tussen Cairo en Teheran, wat ze na de bruiloft bleef doen, gevolgd door een baan als chauffeur bij Army Welfare in Bagdad, speelde ze geen rol in Lloyds clandestiene werk als chauffeur. een soe-propagandaofficier. Het niveau van openheid in hun relatie was echter voldoende functioneel om hen in staat te stellen de geheime ruimte van hun hoofdkwartier in een herenhuis in Bagdad als hun echtelijke woning te gebruiken. Hydie was zich dus niet alleen bewust van de geheime rol van haar man; ze werd toegelaten tot het innerlijke operationele heiligdom van de soe zelf. Of, zoals Lloyd het uitdrukte: 'lid worden van de haardcirkel'.⁴⁹ Sommige agenten-echtgenoten trouwden vóór de oorlog, en hun vrouwen speelden een bewuste rol in hun vooroorlogse spionagewerk. Als er in 1938 geen contraspionageoperatie van het Federal Bureau of Investigation (FBI) onder leiding van speciaal agent Leon Turrou was geweest om actieve nazi-spionnen in de Verenigde Staten van Amerika te identificeren en te arresteren, zou Ignatz Griebel hoogstwaarschijnlijk nog steeds betrokken zijn geweest toen Amerika nam in 1941 deel aan de oorlog. Griebel,

betrokken bij een nazi-spionagering met Gustave Rumrich,⁵⁰ vluchtte naar Duitsland voordat hij door de FBI kon worden gedagvaard om voor een federale grand jury te verschijnen. "Op de avond van 9 op 10 mei 1938 reed hij met zijn vrouw naar Pier 86, ging alleen aan boord van de Bremen zonder kaartje en dook in een schuilplaats toen er 'allen aan wal die aan wal gaan' werden gehoord."⁵¹ Hij werd verwelkomd terug in nazi-Duitsland, maar zijn vrouw, Maria Glanz Griebel, werd gearresteerd in verband met de spionagebeschuldigingen van haar man. FBI-agent Turrou publiceerde in 1939 een boek over de operatie, getiteld *The Nazi Spy Conspiracy in America*, waarin hij een heel hoofdstuk wijdde aan Maria Griebel en schreef: "Als we terugkijken op Griebels carrière, zien we dat vrouwen een prominente rol spelen." ⁵² Turrou noteerde de vele gesprekken die hij met Maria had en merkte op dat zij een gedreven vrouw was die wilde dat haar man zou slagen. Maria had haar man tijdens de Eerste Wereldoorlog ontmoet, toen ze hem via een schotwond had verpleegd. Terwijl hij thuis aan het herstellen was, correspondeerden ze. Vlak voor het einde van de oorlog werd Maria echter gevangengenomen door Italiaanse troepen en tot de wapenstilstand in een kamp vastgehouden. Daarna sloot ze zich aan bij Griebel in München, waar hij geneeskunde studeerde. Volgens Turrou arriveerde ze in 1922 in Amerika, waar ze lange dagen werkte als verpleegster, om de reis van Griebel naar Amerika te betalen. Hij arriveerde uiteindelijk in 1925 en kort daarna trouwden ze. Maria bleef Griebel ondersteunen tijdens zijn stage en een jaar lang Engelstalig onderwijs. Nadat hij zich had gekwalificeerd, kocht Maria zelfs een medische praktijk voor hem. Haar huwelijkstoewijding kon zijn rokkenjagerij echter niet tegenhouden, wat leidde tot het mislukken van de praktijk. Als gevolg hiervan verhuisden de Griebels naar New York en openden een kantoor in Yorkville, waar een kolonie etnische Duitsers woonde. Zowel Maria als haar man namen deel aan plaatselijke pro-nazi-activiteiten van de Amerikadeutscher Volksbund (Duits-Amerikaanse Bund).⁵³ In dergelijke gevallen werd het succes van een agent bepaald door een vrouw die een duidelijk idee had van wat ze wilde en hoe het met haar ging, om het te bereiken.

5.2

Huishoudfinanciën Terwijl sommige vrouwen vóór het uitbreken van de oorlog de carrière van een 'behoefte' echtgenoot financierden, kregen degenen die tijdens de oorlog met actieve agenten waren getrouwd financiële steun van de relevante inlichtingendienst, terwijl de minder bedeelden op welke manier dan ook 'de eindjes aan elkaar moesten knopen' mogelijk. Bij een beoordeling van MI6 en andere inlichtingenoperaties in Noord-Afrika merkt Keith Jeffery op dat in september 1941 een Egyptische Jood, die in het Italiaanse koloniale leger had gediend en graag tegen het fascistische regime wilde vechten, in Cairo werd gerekruteerd en naar Malta werd gebracht.⁵⁴ 'Dick Jones' ging vervolgens leiding geven aan de meest succesvolle Tunesische groeperingen in oorlogstijd en onder zijn dienstvoorwaarden zou hij vijfenzeventig Egyptische ponden per maand ontvangen (ongeveer £ 2.500 in moderne waarden), waarvan E £ 60 zou worden betaald. rechtstreeks aan zijn vrouw.⁵⁵ In zijn dossiers stond dat, "in het geval dat [zijn] missie succesvol zou zijn en [hij]

persoonlijk zou terugkeren", hij E£ 1.000 (equivalent aan £ 34.000) zou ontvangen, en "in de gebeurtenis [van zijn] dood als gevolg van vijandelijke actie, hetzij doordat hij als agent werd neergeschoten, hetzij door enige andere vijandelijke actie",⁵⁶ zou zijn vrouw E£ 3.000 ontvangen. De vrouw van George Dasch, een Duitse spion die in juni 1942 de mislukte Operatie PASTORIUS leidde, verging het niet zo goed. De operatie, waarbij Duits-Amerikaanse terugkeerders werden ingezet om Amerikaanse economische doelen te saboteren, was het geesteskind van de belangrijkste saboteur, die getrouwd was met een Amerikaans staatsburger genaamd Rose Marie (née Guille), bij haar man bekend als "Snooks". George Dasch was in 1922 naar de Verenigde Staten verhuisd. Aanvankelijk was hij tegen het nazisme, maar hij veranderde van mening in 1939 na een bezoek van zijn moeder, die de partij prees. Dit, gecombineerd met zijn ongelukkige financiële situatie, versterkte de aantrekkingskracht van nazi-Duitsland nog verder.⁵⁷ Door slechte financiën (wegens niet-betaling van de huur) dwong hij Rose Marie haar schoonheidssalon te verkopen en naar de Bronx te verhuizen.⁵⁸ Omdat hij getrouwd was met een spion had financiële implicaties, en het roept interessante sociale vragen op rond de economie van spionage en de impact van onregelmatige betalingen of regelmatige lonen van lage bedragen aan echtgenoten, en of dit genoeg was voor de gezinsleden van een agent of inlichtingenofficier om overleven op. Hoe schadelijk was bijvoorbeeld de impact van de onregelmatige en/of slechte verloning van een agent-echtgenoot als veldagent voor zijn gezin? Betekende een overgang van een veilige bezetting in vreedstijd naar stille oorlogsarbeid een inkomensdaling die een negatief effect zou kunnen hebben op het welzijn van de afhankelijke personen? Waren de salarissen van inlichtingenofficieren afgestemd op de behoeften van alleenstaande mannen, of waren ze over het algemeen voldoende voor getrouwde officieren om hun gezin te onderhouden? Het is duidelijk dat dergelijke vragen bijzonder nuttig zouden kunnen zijn voor historici van de inlichtingendiensten, omdat ze toekomstige studies over de veiligheid en het moreel van de dienstverlening, en over de individuele psychologie en het gedrag van agenten, zouden kunnen inspireren. Over het algemeen deden de vrouwen van inlichtingenofficieren – of het nu spionnen, spionnenmeesters of spionnenvangers waren – het beter dan die van inlichtingenagenten. Getrouwd zijn met een overheidswerknemer in plaats van met een freelance agent betekende normaal gesproken een regelmatige beloning, onkostenvergoeding en zelfs de belofte van promoties en uiteindelijk een pensioen. Het leven als echtgenote van zelfs een MI6-hoofd van het station kon echter financieel stressvol zijn, zoals Anni Giffey ontdekte toen haar man Brian in januari 1943 naar Bagdad werd gestuurd en zij hem vergezelde. Daar worstelde Anni Giffey, te midden van de galopperende oorlogsinflatie, terwijl ze in krappe vertrekken in de bungalow van een ambassadeambtenaar logeerde, dagelijks met de hoge kosten van voedsel, bedienden en amusement. "Ik wou dat ik op de een of andere manier wat geld kon krijgen", vertelde Anni haar dagboek, "we hebben het zo hard nodig. Brian heeft zijn pakken nodig, ik moet aan mijn tanden zien en zo gaat het maar door en er is geen geld - het is echt verschrikkelijk". Haar man werd zelfs minder populair bij ambassadepersoneel en anderen omdat hij als "asociaal" werd beschouwd. De realiteit was dat Bagdad een dure en intens sociale post was, vooral onder diplomatieke dekking, dus

beperkten de Giffey's, die een stabiel huwelijk hadden en elkaars gezelschap waardeerden, wijselijk hun sociale leven tot een paar goede vrienden. Desalniettemin betekende de werkgelegenheidsstabiliteit van inlichtingenofficieren en hun vrouwen ook dat, als het zover kwam, de impact van het baanverlies ernstiger was voor de vrouwen van officieren dan voor de vrouwen van agenten, die tot op zekere hoogte gewend waren aan de vergankelijkheid van hun freelance werk. opdrachten van echtgenoten. Dus toen Giffey in februari 1944 werd ontslagen bij MI6, schreef Anni Giffey plotseling en onverwacht: 'Brian werd vandaag ontslagen. We moeten hier over iets meer dan een maand vertrekken. Ik ben nog steeds behoorlijk verdwaasd. Ik weet heel goed wat er in de toekomst met ons gaat gebeuren - wat de toekomstige activiteiten van Brian zullen zijn, of die van mij. Het werd allemaal in een zeer ruwe vorm gepresenteerd en mijn liefste is zo verschrikkelijk gekwetst en ongelukkig... Ik ben er zeker van dat hij zal een andere baan vinden en misschien is dat wel het beste.'⁵⁹

5.3

Welzijn en veerkracht Natuurlijk kunnen echtparen tijdens lange perioden van operationele afwezigheid in een slechte financiële situatie terechtkomen. Ze voelden ook de impact van de voortdurende verhuizingen naar het buitenland. Beide omstandigheden kunnen van invloed zijn op het emotionele welzijn van een vrouw. George Dasch werkte onvermoeibaar om een Duits paspoort te verkrijgen, zodat hij naar nazi-Duitsland kon reizen. Toen het nieuws kwam dat hij en zijn vrouw onmiddellijk vanuit San Francisco aan boord van een Japans schip konden vertrekken, was er één probleem. Zijn vrouw, Rose Marie, lag ernstig ziek in het ziekenhuis met een geïnfecteerde baarmoeder en levensbedreigende bloedstolsels. Ze was niet in staat om te reizen. Met een tijdsbestek van tien uur om te beslissen, koos Dasch ervoor om zonder haar te varen en zei: "Ik dacht aan mijn vrouw in het ziekenhuis, en tegelijkertijd herinnerde ik me ook de hel die ik met het consulaat had opgeworpen voor de kans om naar huis te gaan ... Ik kwam snel tot de beslissing om te gaan zeilen.' Vervolgens vertrouwde hij erop dat zijn broer en schoonzus 'de volgende dag naar Snooks in het ziekenhuis zouden gaan en de omstandigheden van mijn plotselinge vertrek zouden uitleggen'.⁶⁰ Er is geen verslag van haar woorden toen ze het nieuws hoorde!

De collega-vrouw van een andere agent van Operatie PASTORIUS, Alma Neubauer, was ook Amerikaans staatsburger. In tegenstelling tot Rose Marie verhuisde Alma met haar echtgenoot Hermann naar nazi-Duitsland. Ze hadden elkaar ontmoet op de Wereldtentoonstelling van 1933 in Chicago en trouwden in januari 1940.⁶¹ Datzelfde jaar had Hermann Neubauer besloten terug te keren naar het vaderland en te vechten, maar Alma was daar volledig tegen, ondanks haar Duitse afkomst.⁶² Na een tijdje in Chicago te zijn gebleven Na een jaar alleen ging ze uiteindelijk met Pasen 1941 naar Neubauer in Berlijn. Alma sprak geen Duits en had moeite om zich aan te passen aan het Duitse leven. Gefrustreerd vond ze dat ze in Amerika hadden moeten blijven. "Ze had het gevoel dat ze voortdurend in de gaten werd gehouden. De politie bleef maar vragen waarom ze niet ging werken, waarom ze geen

baby kreeg en wat haar familie in de Verenigde Staten deed. Ze werd behandeld als een crimineel.⁶³ Met de lancering van Operatie PASTORIUS en de daaropvolgende afwezigheid van haar echtgenoot voelde Alma zich geïsoleerd in een vreemd land. Na een emotioneel afscheid vertelde Neubauer haar dat ze elkaar misschien niet meer zouden ontmoeten. Die kans hebben ze nooit gehad, aangezien hij op 8 augustus 1942 in de Verenigde Staten werd geëxecuteerd. Zijn liefde voor zijn vrouw nam nooit af, want in een brief die hij vlak voor zijn executie schreef, schreef hij: 'Dus mijn Alma, kin omhoog, want ik wil groetjes en tot ziens, totdat we elkaar in een betere wereld mogen ontmoeten, moge God je zegenen! Ik hou van je, je Hermann.'⁶⁴ Alma zat daarna feitelijk gevangen in een land waar ze niet wilde zijn, wat het bewijs levert van het risico dat vrouwen namen om hun agent-echtgenoten te ondersteunen.

Een dergelijke vervreemding zou schadelijke gevolgen kunnen hebben voor de geestelijke gezondheid van een vrouw, maar ook voor inlichtingenoperaties. Volgens een rapport van de Britse inlichtingendienst had Araceli Pujol, de vrouw van de Britse dubbelagent GARBO (Juan Pujol), zo'n ernstige heimwee dat het "haar ertoe had aangezet zich soms te gedragen alsof ze uit haar evenwicht was".⁶⁵ Het rapport beschrijft Araceli als "een hysterische, verwendende en egoïstische vrouw.

[Maar] desalniettemin was ze intelligent en scherpzinnig en begon ze waarschijnlijk aan het werk van haar man omdat het gevaarlijk en opwindend was.⁶⁶ Araceli was uiterst terughoudend om haar familie in Spanje achter te laten, maar ze arriveerde uiteindelijk in het voorjaar van 1942 in Engeland. Omdat ze het moeilijk vond om zich aan te passen aan de "Engelse manier van leven", duurde het enkele maanden voordat ze een huis voor haar vond dat ze kon runnen zonder inmenging van de inlichtingendiensten. Tijdens de detentie van haar man in kamp 020,67, waar ook zij later werd ondervraagd, Araceli probeerde zelfmoord te plegen. Ze werd onsamenhangend aangetroffen, terwijl ze in de keuken zat met alle gaskranen open. "Om elk risico op een ongeluk te voorkomen, werden er regelingen getroffen dat iemand bij haar thuis zou overnachten... Ze pleitte ervoor dat Zij was het die de fout had begaan en dat als haar man gratie kon worden verleend, zij beloofde dat zij zich nooit meer met zijn werk zou bemoeien, zich slecht zou gedragen of zou vragen om naar Spanje terug te keren. Ze ondertekende daartoe een verklaring.' In een later interview had Araceli urenlang gehuild en was ze extreem nerveus.⁶⁸ Ze had goede redenen om, zoals eind juni 1943, in een wanhopige poging terug te keren naar Spanje. had ze bedreigd het geheim te onthullen dat haar man spioneerde voor de Britse inlichtingendiensten.⁶⁹ Omdat ze niet in staat waren om te gaan met de schending van de huwelijksprivacy, naast de causale effecten van spionagewerk, leveren dergelijke acties een belangrijk bewijs van de lengte van deze vrouwen naartoe zouden gaan om 'naar huis' terug te keren en zichzelf vervolgens te verwijderen van het derde strijdfront: de 'spionscape'. Als Araceli Pujol de ware identiteit van haar man had onthuld, had dit de misleidingsplannen van D-Day, waarin haar man een belangrijke rol speelde, ernstig in gevaar kunnen brengen. De uitkomst van een beslissende strijd had veranderd kunnen worden door de actie van de vrouw van een agent. Hoe anders zou de

geschiedenis zijn geweest als deze veranderd was door de tussenkomst van één vrouw, die alleen door haar burgerlijke staat verbonden was met het geheime front.

5.4

Operationeel vrouwelijk agentschap In de clandestiene wereld van de inlichtingendiensten in oorlogstijd kruisten de levens van zowel de geallieerde als de Axis-agentvrouwen elkaar zeer af en toe. Dit zou het gevolg kunnen zijn van de fictieve 'nepvrouwen' gecreëerd door echtgenoten als Juan Pujol, ook wel bekend als onderdeel van het GARBO-dekkingsnetwerk,⁷⁰ of door afvalligheid, zoals het belangrijkste afvalligheid van de oorlog, dat van de drie Abwehr-officieren. -Erich Vermehren, Wilhelm Hamburger en Karl Kleczkowski - in januari-februari 1944. Deze afvalligheid zou de ultieme katalysator blijken te zijn voor Hitlers ontbinding van de Abwehr later dat jaar. In dit geval werd geschiedenis geschreven door de tussenkomst van twee Elizabeths – beiden echtgenotes van inlichtingsofficieren – de ene Duitser en de andere Engelsman. Erich Vermehren was getrouwd met de voormalige gravin Elizabeth von Plettenburg, 13 jaar ouder dan hij. Als fervente katholieken en anti-nazi's waren zij vastbesloten Hitler uit de macht te verwijderen. Vóór de oorlog hadden hun oppositieactiviteiten hen een plaats op de watchlist van de Gestapo opgeleverd. Eind 1943 werd Vermehren uitgezonden naar het Abwehr-buitenstation in Istanbul. "Officieel mochten vrouwen hun echtgenoten niet vergezellen op diplomatieke posten, om elke mogelijkheid van afvalligheid te ontmoedigen. Elizabeth, toch al een gemarkeerde vrouw, bleef in Berlijn en werd feitelijk gegijzeld."⁷¹ Eenmaal in Turkije benaderde Vermehren de Britse inlichtingendienst en op 27 december 1943 dineerde hij met Nicholas Elliott en zijn vrouw Elizabeth. 'De twee mannen praatten terwijl Elizabeth Elliott het avondeten opdiende, en ze bleven de hele nacht praten.'⁷² Vermehren 'hield vol dat hij niet kon vertrekken zonder zijn vrouw, die zeker gearresteerd en waarschijnlijk vermoord zou worden als hij overliep. Elliott ontdekte tekenen van instabiliteit in de jonge man: hij lokte hem over en vleide hem; hij riep Elizabeth Elliott op om de morele verantwoordelijkheid te benadrukken die op Vermehren rust vanwege zijn katholieke geloof.'⁷³ Vermehren vloog terug naar Berlijn en zei tegen zijn vrouw dat ze zich moest voorbereiden op een vertrek naar Turkije. Eenmaal in Istanbul zou ze gaan werken op de Duitse ambassade waar haar neef, Franz von Papen, ambassadeur was. Uiteindelijk na een aangrijpende reis vanuit Berlijn o.a

201

Na twee weken detentie in Bulgarije voegde Elizabeth zich bij haar man in Istanbul. Daar liepen ze op 27 januari 1944 over en waren de volgende dag veilig in Caïro.⁷⁴ Toen ze Londen bereikten, werden ze ondervraagd door Nicholas Elliott.⁷⁵ Elizabeth Vermehren leverde hoofdstuk en vers over het katholieke ondergrondse verzet in Duitsland.⁷⁶ De vrouw van Elizabeth Elliott, het aanspreekpunt van de Vermehrens bij MI6, begon haar relatie met haar

toekomstige echtgenoot als zijn secretaris.⁷⁷ Eenmaal getrouwd kon het paar echter niet ontsnappen aan de sfeer van de clandestiene wereld, wat het voor hen moeilijk maakte om romantische uitstapjes te maken. , omdat ze te allen tijde binnen het bereik van MI6 Istanbul station moesten zijn.⁷⁸ Elliott werd vervolgens naar Zwitserland gedetacheerd, terwijl Elizabeth in Engeland bleef, in afwachting van de komst van hun eerste kind.⁷⁹ Na de geboorte, als nieuwe moeder Elizabeth moest het hoofd bieden aan langeafstandsreizen, waarbij ze haar identiteit behield als een ondersteunende, gedomesticeerde vrouw die de patriottische rol van vrouwen in oorlogstijd binnen de afzonderlijke gendersferen hoog hield.⁸⁰ Dergelijke vrouwen, die altijd aan de rand van de geheime wereld aanwezig waren, werd volledige toegang ontzegd. zodat hun echtgenoten hun rol in oorlogstijd als uniek en superieur konden positioneren, waardoor hun vrouwen in beide werelden konden verblijven, en in de ruimte ertussen.⁸¹

5.5

Geheimhouding De volgende laatste case study toont de verwoestende impact aan van verraad en leugens binnen een huwelijk. In juli 1942 werd Abwehr-agent Herbert Karl Friedrich Bahr door de FBI gearresteerd aan boord van een diplomatiek schip dat in de haven van New York was aangemeerd. Gedurende een periode van enkele dagen verspreidde het nieuws over zijn voorgenomen spionage zich als een lopend vuurtje. Toen de pers het verhaal in handen kreeg, werden degenen die dicht bij de in Duitsland geboren genaturaliseerde Amerikaan stonden, zich snel bewust van zijn verraderlijke activiteiten. Onder hen was zijn vrouw Ruth Neeb Bahr, die hem al vier jaar niet meer had gezien sinds zijn vertrek uit de Verenigde Staten in 1938. Het FBI-dossier van Herbert Bahr en de bijbehorende nieuwsberichten werpen een belangrijk licht op de onthulling van zijn vrouw dat hij een spion was. en hoe zij reageerde op zijn arrestatie en het daaropvolgende proces en de gevangenneming. Het echtpaar was op 9 juni 1938 getrouwd terwijl Bahr nog studeerde aan het Rensselaer Polytechnic Institute in Troy, NY. Uit het dossier blijkt dat de vrouw van de proefpersoon verklaarde dat zij geloofde dat hij katholiek was en omdat zij tot het Leger des Heils behoorde, wenste zij dat het huwelijk zou worden voltrokken door de burgemeester van Noord-Troje, maar de proefpersoon wilde dit niet doen, dus trouwden zij door de politie. Dominee Porightson uit North Troy, NY".⁸² Ze kregen een huwelijksakte in Watervliet, en Ruth hoorde voor het laatst van Bahr in juli 1939. Hij had haar geschreven bij zijn aankomst in Duitsland, gevolgd door nog een paar brieven, maar sindsdien niets meer. Volgens zijn schoonmoeder schreef Bahr heel weinig aan Ruth, maar ontving zij in juli 1939 wel een brief waarin haar werd verzekerd dat hij snel terug zou zijn.⁸³ Uit interne FBI-memoranda blijkt dat Bahr nooit met zijn vrouw had samengewoond, maar toen zij werd van hem zwanger, hij moest met haar trouwen voordat hij mocht afstuderen. ⁸⁴ Dergelijke extreme gevallen laten zien dat vrouwen die er geen idee van hadden dat hun echtgenoten in feite spionnen waren, plotseling moesten onderhandelen over de vage grenzen van privacy, geheimhouding en burgerlijke staat. In de meeste gevallen gebeurde dit toen een agent-echtgenoot werd gearresteerd of ontmaskerd als spion of

dubbelagent, en de gevolgen van het onthullen van dergelijke geheimen waren in sommige gevallen catastrofaal voor alle betrokkenen, hoewel niemand meer leed dan de vrouw, die kreeg te maken met het ultieme huwelijksverraad van vertrouwen. Bewijs van dergelijke onthullingen kan worden gevonden in de berichtgeving in de pers die gepaard ging met de arrestatie of het overlopen van een agent, die in bepaalde gevallen werd geënceneerd door de betrokken inlichtingendiensten. Daarnaast moest men rekening houden met de (propaganda)reactie van de andere (vijandelijke) kant. Gelukkig kwamen zulke grimmige problemen zelden voor in de geheime wereld van de spionage uit de Tweede Wereldoorlog. Zoals uit de voorbeelden in dit onderzoek blijkt, woonde de overgrote meerderheid van de 'spionagevrouwen' routinematig samen met echtgenoten die een geheim leven leidden onder een binnenlands regime gebaseerd op 'need-to-know', dat een onderhandeld niveau van openbaarmaking en verschillende graden van betrokkenheid bij de zaken mogelijk maakte. de geheime activiteiten van de echtgenoot. Misschien zouden niet al deze vrouwen zo ver zijn gegaan als de moedige vrouw van een Abwehr-inlichtingenofficier die midden in de winter het hoge Zagrosgebergte overstak, zwaar vermomd, geleid door opiumsmokkelaars en rijdend op een muilezel, om een essentiële boodschap over te brengen. van haar man naar het Abwehr-hoofdkwartier in Berlijn. "Ik ben van plan mijn man te vergezellen, zelfs in gevangenschap", had ze ooit gezegd, en kort voordat ze hem verliet om haar 3.500 kilometer lange odyssee te ondernemen, uitten haar laatste woorden alleen bezorgdheid over zijn welzijn. 'Maar mag ik je hier zo alleen laten?' vroeg ze.⁸⁵

Conclusie

In dit artikel zijn verschillende aspecten van het min of meer perifere bestaan van 'spionagevrouwen' onderzocht, vooral tijdens de Tweede Wereldoorlog. Wat zullen, als we naar de toekomst kijken, waarschijnlijk de meest bronnenrijke en significante potentiële onderzoeksgebieden blijken te zijn voor inlichtingenhistorici die op zoek zijn naar verdere opheldering van de kwesties rond afhankelijkheid en risico's in de geheime wereld? Eén veelbelovend onderwerp betreft zeker niet zozeer de sociale relaties en het gedrag van geheime agenten en hun gezinsleden terwijl ze actief operationeel waren, maar eerder de houding van hun werkgevers jegens hen, hun partners en hun families nadat hun activiteiten waren beëindigd, of ze nu gelukkig of ongelukkig waren. niet. Toen Eleanor Philby bijvoorbeeld in 1965 haar echtgenoot Kim voor de laatste keer in Moskou verliet, lijkten de Sovjet-Russen zich oprecht zorgen te hebben gemaakt over haar welzijn. Als ze ooit hulp nodig had, werd ze aangespoord om naar de Russische ambassade te gaan, waar ze ook was: "Vertel ze wie je bent", kreeg Eleanor te horen. 'Ze zullen alles doen wat ze voor je kunnen doen.'⁸⁶ Wat door verder wetenschappelijk onderzoek moet worden vastgesteld, is of dergelijke paternalistische zorg een algemeen beleid is geweest onder alle of de meeste clandestiene diensten, in hoeverre een morele aanvaarding van schadeloosstelling de overhand heeft gehad op welke neiging dan ook. om diensten op legale wijze te beschermen tegen de verantwoordelijkheid voor het welzijn van afhankelijke personen, en of er sprake is van een formele toezegging om

veiligheid, bescherming of compensatie te bieden aan agenten. (Abw I L), vlak voordat ze namens haar man aan haar epische, succesvolle beproeving begon. Julius Berthold Schulze-Holthus, *Daybreak in Iran: A Story of the German Intelligence Service* (Londen, 1954), 94, 119. Franz Mayr van rsha vi, de hoge SS-ondermijningsofficier in Perzië, zei ooit dat Gertrud de meest efficiënte en een intelligente vrouw die hij ooit had ontmoet, en een van de Britse veiligheidsagenten die Schulze-Holthus ondervroegen beweerde dat zijn vrouw 'van veel beter materiaal was' dan haar echtgenoot. en hun gezinsleden tegen overlijden, letsel, schade of verlies is expliciet opgenomen in de voorwaarden van de arbeidsovereenkomst. Historisch gezien zijn menselijke inlichtingenoperaties altijd een risicovolle onderneming geweest, en zelfs in het digitale tijdperk is de behoefte aan menselijke intelligentie duidelijk niet afgenomen. Wie zal dus in de toekomst het grootste risico dragen: de staat, de agent of de afhankelijke personen? Het valt te hopen dat dit artikel een katalysator kan blijken te zijn voor verder historiografisch onderzoek naar dergelijke contingenties.

Bibliografie

Referenties

For examples of new and innovative research, see: Chris Smith, "Bright Chaps for Hush- Hush Jobs: Masculinity, Class and Civilians in Uniform at BP", in *Men, Masculinities and Male Culture in the sww*, eds. Linsey Robb and Juliette Pattinson (London, 2018), 145–168;

Claire Hubbard-Hall and Adrian O'Sullivan, "Landscapes of Intelligence in the Third Reich: Visualising Abwehr Operations and 'Covert Space' during the Second World War" (forthcoming 2019).

See: Juliette Pattinson, *Behind Enemy Lines: Gender, Passing and the Special Operations Executive in the Second World War* (Manchester, 2007); idem, "Passing Unnoticed in a French Crowd": The Passing Performances of British soe Agents in Occupied France", *National Identities* 12, no. 3 (2010): 291–308; idem, "The Twilight War: Gender and Espionage, Britain, 1900–1950", in *Handbook on Gender and War*, eds. Simona Sharoni, Julia Welland, Linda Steiner, and Jennifer Pedersen (Cheltenham, 2016), 66–85.

See: Shompa Lahiri, "Clandestine Mobilities and Shifting Embodiments: Noor-un-nisa Inayat Khan and the Special Operations Executive, 1940–44", *Gender and History* 19 (2) (2007): 305–323.

Katrin Paehler, *The Third Reich's Intelligence Service: The Career of Walter Schellenberg* (Cambridge, 2017), 227–230; idem, "Gender and Nazi Espionage: Hildegard Beetz, the Ci- ano

Affair, and Female Agency”, in *Gender and the Second World War: The Lessons of War*, eds. Corinna Peniston-Bird and Emma Vickers (London, 2017), 73–87. For other works on the subject of Hildegard Beetz, see: Richard W. Cutler, “Three Careers, Three Names: Hildegard Beetz, Talented Spy”, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* 22 (3) (2009): 515–535.

A growing body of work on soe female agents exists. See: Sarah Helm, *A Life in Secrets: Vera Atkins and the Missing Agents of wwii* (New York, 2005);

Deirdre Osborne, “‘I Do Not Know about Politics or Governments ... I Am a Housewife’: The Female Secret Agent and the Male War Machine in Occupied France (1942–5)”, *Women: A Cultural Review* 17 (1) (2006): 42–64. Historians remain fascinated with the female codebreakers of Bletchley Park and have noted the number of marriages that emerged from the stressful secret environment of such wartime sites; see: Sinclair McKay, *The Secret Life of Bletchley Park: The 35* For an account of von Kotze’s activities as an agent of the Abwehr in Brazil, see: Stanley E.

Hilton, *Hitler’s Secret War in South America 1933–45: German Military Espionage and Allied Counterespionage in Brazil* (Baton Rouge, LA, 1999). This is the American edition of the book first published as *Suástica sobre o Brasil: a história da espionagem alemã no Brasil, 1939–1944* (Rio de Janeiro, 1977).

Ibid., 111.

Ibid., 107.

Gabriela Lázsló, deposition, 28 June 1943, tsn file 4007, volume 1 (tsn – Tribunal de Segurança Nacional [and Arquivo do]), cited in Hilton, *Hitler’s Secret War*, 107.

Betty Chapman and Ronald L. Bonewitz, *Mrs Zigzag: The Extraordinary Life of a Secret Agent’s Wife* (Stroud, 2013). This remains one of the few memoirs authored by a spy’s wife. However, Betty did not marry Eddie Chapman (alias Agent zigzag) until after the war, yet their relationship began during the war and reveals some interesting insights into pre-marital life as Chapman’s girlfriend.

Richard J. Aldrich, *The Hidden Hand: Britain, America and Cold War Secret Intelligence* (Woodstock, NY, 2003), 6.

Tomás Harris, *garbo: The Spy Who Saved D-Day* (Toronto, 2004). This work takes the form of a transcribed wartime report compiled by Tommy Harris, an officer of MI5, which, in close cooperation with Section V of MI6, ran the network of double-cross agents. The main garbo

files can be found at KV 2/39-42, KV 2/63-71, and KV 2/101-102, tna. 42 Ibid., 10.

Ibid.

Seton Lloyd, *The Interval: A Life in Near Eastern Archaeology* (Faringdon, 1986), 96–105. See also: Adrian O’Sullivan, *The Baghdad Set: Iraq through the Eyes of British Intelligence, 1941–45* (London, 2019), 249.

For a reliable overview of Nazi espionage operations in America, see: Hans L. Trefousse, “Failure of German Intelligence in the United States, 1935–1945”, *The Mississippi Valley Historical Review* 42 (1) (1955): 84–100.

Peter Duffy, *Double Agent: The First Hero of World War ii and How the fbi Outwitted and Destroyed a Nazi Spy Ring* (New York, 2014), 42.

Leon G. Turrou, *The Nazi Spy Conspiracy in America* (London, 1939), 211.

Ibid., 38. Also: Dasch fbi Statement, fbi file 98-10288-1163, 19–24 June 1942, Record Group 65, National Archives and Records Administration (nara).

Dobbs, *Saboteurs*, 42.

Ibid., 40.

Ibid., 42.

Robert K. Elder, *Last Words of the Executed* (Chicago, IL, 2010).

For an excellent recent study of the secret London district interrogation facility, see: Helen Fry, *The London Cage: The Secret History of Britain’s World War ii Interrogation Centre* (New Haven, CT, 2017).

Appendix xxix, 5, kv 2/42, tna.

Ibid., 2.

Wives of notional agents constructed by Juan Pujol provided cover enough to fool his German handlers. They even paid the notional widow of one agent by the name of William Maximilian Gerbers. See: Agent no. 2, “Gerbers”, KV 2/41, tna.

Ben Macintyre, *A Spy among Friends: Kim Philby and the Great Betrayal* (London, 2014), 78.

72 Ibid., 79.

Ibid.

Ibid., 80.

Ibid., 82.

Ibid.

Elliott, Umbrella, 115.

Ibid., 131.

Ibid., 141.

Joanna Bourke, *Dismembering the Male: Men's Bodies, Britain, and the Great War* (Chicago, IL, 1996), 12–13.

Cynthia Enloe, *Does Khaki Become You? The Militarization of Women's Lives* (Boston, MA, 1983), 15.

According to the fbi file compiled by L.L. Greely, 4 August 1942, p. 2, Special Agent Darwin D. Shatraw interviewed Bahr's wife, Ruth Neeb Bahr, at Watervliet, NY on 8 July 1942.

Herbert Karl Friedrich Bahr, fbi Case File, Box 25, Location 230 86/11/06, Record Group 65, nara.

Ibid.

Memorandum for Mr Ladd, 9 July 1942, fbi, US Department of Justice, Washington, DC, Herbert Karl Friedrich Bahr, fbi Case File, Box 25, Location 230 86/11/06, Record Group 65, nara.

Ainsworth, John. "Sidney Reilly's Reports from South Russia, December 1918-March 1919". *Europe-Asia Studies* 50 (8) (1998), 1447–1470.

Akkerman, Nadine. *Invisible Agents: Women and Espionage in Seventeenth-Century Britain* (Oxford: Oxford University Press, 2018).

Aldrich, Richard J. *The Hidden Hand: Britain, America and Cold War Secret Intelligence*

(Woodstock, NY: Overlook Press, 2003).

Andrew, Christopher and Oleg Gordievsky. *kgb: The Inside Story of Its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev* (New York: HarperCollins, 1990).

Barbier, Mary Kathryn. *D-Day Deception: Operation Fortitude and the Normandy Invasion* (Westport, CT: Praeger, 2007).

Barrett, Duncan and Nuala Calvi. *GI Brides: The Wartime Girls Who Crossed the Atlantic for Love* (London: Harper Collins, 2013).

Bertrand, Gustave. *Enigma ou la plus grande énigme de la guerre 1939–45* (Paris: Plon, 1973).

Best, S. Payne. *The Venlo Incident: A True Story of Double-Dealing, Captivity, and a Murderous Nazi Plot* (London: Frontline, 2009).

Boris, Eileen. “‘You Wouldn’t Want One of ‘Em Dancing with Your Wife’: Racialized Bodies on the Job in World War ii”. *American Quarterly* 50 (1) (1998), 77–108.

Bourke, Joanna. *Dismembering the Male: Men’s Bodies, Britain, and the Great War* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 1996).

Cairncross, John. *The Enigma Spy: The Story of the Man Who Changed the Course of World War Two* (London: Century, 1997).

Chapman, Betty and Ronald L. Bonewitz. *Mrs Zigzag: The Extraordinary Life of a Secret Agent’s Wife* (Stroud: The History Press, 2013).

Chiao, Karen L. and Mariellen B. O’Brien. *Spies’ Wives: Stories of cia Families Abroad* (Berkeley, CA: Creative Arts, 2001).

Cowan, Janice. *A Spy’s Wife: The Moscow Memoirs of a Canadian Who Witnessed the End of the Cold War* (Toronto: Lorimer, 2006).

Wives of Secret Agents international journal of military history and historiography 39 (2019) 181-207 Downloaded from Brill.com12/15/2021

Cutler, Richard W. “Three Careers, Three Names: Hildegard Beetz, Talented Spy”. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* 22 (3) (2009), 515–535.

- Dobbs, Michael. *Saboteurs: The Nazi Raid on America* (New York: Vintage, 2005).
- Duffy, Peter. *Double Agent: The First Hero of World War ii and How the fbi Outwitted and Destroyed a Nazi Spy Ring* (New York: Simon and Schuster, 2014).
- Dunlop, Tessa. *The Bletchley Girls: War, Secrecy, Love and Loss: The Women of Bletchley Park Tell Their Story* (London: Hodder & Stoughton, 2015).
- Elder, Robert K. *Last Words of the Executed* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 2010).
- Elliott, Nicholas. *Never Judge a Man by His Umbrella* (Salisbury: Michael Russell, 1991).
- Elliott, Nicholas. *With My Little Eye: Observations along the Way* (Norwich: Michael Russell, 1993).
- Enloe, Cynthia. *Does Khaki Become You? The Militarization of Women's Lives* (Boston, MA: South End Press, 1983).
- Fedorowich, Kent. "British Espionage and British Counter-intelligence in South Africa and Mozambique, 1939–1944". *Historical Journal* 48 (1) (2005), 209–230.
- Ferris, John. "The Road to Bletchley Park: The British Experience with Signals Intel- ligence, 1892–1945". *Intelligence and National Security* 17 (1) (2002), 53–84.
- Fry, Helen. *The London Cage: The Secret History of Britain's World War ii Interrogation Centre* (New Haven, CT: Yale University Press, 2017).
- Gordon, Ann D. et al. "The Problem of Women's History". In *Liberating Women's His- tory*, ed. Berenice A Carroll (Urbana, IL: University of Illinois Press, 1976).
- Harris, Tomás. *garbo: The Spy Who Saved D-Day* (Toronto: Dundurn, 2004).
- Hartmann, Susan M. "Prescriptions for Penelope: Literature on Women's Obligations to Returning World War ii Veterans". *Women's Studies: An Interdisciplinary Journal* 5 (3) (1978), 223–239.
- Helm, Sarah. *A Life in Secrets: Vera Atkins and the Missing Agents of wwii* (New York: Nan A. Talese, 2005).
- Hilton, Stanley E. *Hitler's Secret War in South America 1933–45: German Military Espio- nage and Allied Counterespionage in Brazil* (Baton Rouge, LA: Louisiana State Uni- versity Press,

1999).

Hubbard-Hall, Claire and Adrian O'Sullivan. "Landscapes of Intelligence in the Third Reich: Visualising Abwehr Operations and 'Covert Space' during the Second World War" (forthcoming 2019).

Jeffery, Keith. *The Secret History of MI6* (New York: Penguin, 2010).

Jeffreys-Jones, Rhodri. *In Spies We Trust: The Story of Western Intelligence* (Oxford: Oxford University Press, 2015).

Kahn, David. *Hitler's Spies: German Military Intelligence in World War II* (Cambridge, MA: Da Capo Press, 2000).

Kiyonaga, Bina C. *My Spy: Memoir of a CIA Wife* (New York: HarperCollins, 2001).

Lahiri, Shompa. "Clandestine Mobilities and Shifting Embodiments: Noor-un-nisa Inayat Khan and the Special Operations Executive, 1940–44". *Gender and History* 19 (2) (2007), 305–323.

Lloyd, Seton. *The Interval: A Life in Near Eastern Archaeology* (Faringdon: Lloyd Collon, 1986).

Lomas, Janis. "'So I Married Again': Letters from British Widows of the First and Second World Wars", *History Workshop* 38 (1994), 218–227.

Macintyre, Ben. *Double Cross: The True Story of the D-Day Spies* (London: Bloomsbury, 2016).

Macintyre, Ben. *A Spy among Friends: Kim Philby and the Great Betrayal* (London: Bloomsbury, 2014).

McKay, Sinclair. *The Secret Life of Bletchley Park: The WWII Codebreaking Centre and the Men and Women Who Worked There* (London: Aurum, 2010).

Masterman, J.C. *The Double-Cross System in the War of 1939 to 1945* (New Haven, CT: Yale University Press, 1972).

Osborne, Deirdre. "'I Do Not Know about Politics or Governments ... I Am a Housewife': The Female Secret Agent and the Male War Machine in Occupied France (1942–5)". *Women: A Cultural Review* 17 (1) (2006), 42–64.

O'Sullivan, Adrian. *Nazi Secret Warfare in Occupied Persia (Iran): The Failure of the German Intelligence Services, 1939–45* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014).

O'Sullivan, Adrian. *Espionage and Counterintelligence in Occupied Persia (Iran): The Success of the Allied Secret Services, 1941–45* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015).

O'Sullivan, Adrian. "Joe Spencer's Ratcatchers: British Security Intelligence in Occupied Persia". *Asian Affairs: Journal of the Royal Society for Asian Affairs* 48 (2) (2017), 296–312.

O'Sullivan, Adrian. "Neglected Narratives of Nazi Subversion". *Journal of The Iran Society* 2 (16) (2017), 7–19.

O'Sullivan, Adrian. *The Baghdad Set: Iraq through the Eyes of British Intelligence, 1941–45* (London: Palgrave Macmillan, 2019).

Paehler, Katrin. "Gender and Nazi Espionage: Hildegard Beetz, the Ciano Affair, and Female Agency". In *Gender and the Second World War: The Lessons of War*, eds. Corinna Peniston-Bird and Emma Vickers (London: Palgrave Macmillan, 2017).

Paehler, Katrin. *The Third Reich's Intelligence Service: The Career of Walter Schellenberg* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017).

Pattinson, Juliette. *Behind Enemy Lines: Gender, Passing and the Special Operations Executive in the Second World War* (Manchester: Manchester University Press, 2007).

Pattinson, Juliette. "'Passing Unnoticed in a French crowd': The Passing Performances of British Secret Agents in Occupied France". *National Identities* 12 (3) (2010), 291–308. *Wives of Secret Agents international journal of military history and historiography* 39 (2019) 181-207
Downloaded from Brill.com12/15/2021

Pattinson, Juliette. "The Twilight War: Gender and Espionage, Britain, 1900–1950". In *Handbook on Gender and War*, eds. Simona Sharoni, Julia Welland, Linda Steiner, and Jennifer Pedersen (Cheltenham, 2016), 66–85.

Peniston-Bird, Corinna and Emma Vickers, eds. *Gender and the Second World War: The Lessons of War* (London: Palgrave Macmillan, 2017).

Philby, Eleanor. *Kim Philby: The Spy I Married* (London: Hamish Hamilton, 1968).

Proctor, Tammy M. "Family Ties in the Making of Modern Intelligence". *Journal of Social History* 39 (2) (2005), 451–466.

Proctor, Tammy M. *Female Intelligence: Women and Espionage in the First World War* (New York: New York University Press, 2003).

Reilly, Sidney George and Pepita Bobadilla. *Britain's Master Spy: The Adventures of Sidney Reilly* (New York: Harper, 1933).

Robb, Linsey and Juliette Pattinson, eds. *Men, Masculinities and Male Culture in the sww* (London: Palgrave Macmillan, 2018).

Schulze-Holthus, Julius Berthold. *Daybreak in Iran: A Story of the German Intelligence Service* (London: Mervyn Savill, 1954).

Sharoni, Simona, Julia Welland, Linda Steiner, and Jennifer Pedersen, eds. *Handbook on Gender and War* (Cheltenham: Edward Elgar, 2016).

Simmel, George. "The Sociology of Secrecy and of Secret Societies". *American Journal of Sociology* 11 (4) (1906), 441–498.

Smith, Chris. "Bright Chaps for Hush-Hush Jobs: Masculinity, Class and Civilians in Uniform at BP". In *Men, Masculinities and Male Culture in the sww*, eds. Linsey Robb and Juliette Pattinson (London, 2018), 145–168.

Smith, Michael. *The Debs of Bletchley Park and Other Stories* (London: Aurum, 2015).

Stuart, Duncan. "'Of Historical Interest Only': The Origins and Vicissitudes of the soe Archive". *Intelligence and National Security* 20 (1) (2005), 14–26.

Tamman, Tina. *Portrait of a Secret Agent Who Knew Kim Philby* (York: Thousand Eyes, 2014).

Trefousse, Hans L. "Failure of German Intelligence in the United States, 1935–1945". *The Mississippi Valley Historical Review* 42 (1) (1955), 84–100.

Turrou, Leon G. *The Nazi Spy Conspiracy in America* (London: Harrap, 1939).

Vaizey, Hester. "Husbands and Wives: An Evaluation of the Emotional Impact of World War Two in Germany". *European History Quarterly* 40 (3) (2010), 389–411.

Vance, Jonathan F. "Canadian Relief Agencies and Prisoners of War, 1939–45". *Journal of Canadian Studies* 31 (2) (1996), 133–147.

Wildt, Michael. *Generation des Unbedingten: Das Führungskorps des Reichssicherheitshauptamtes* (Hamburg: Hamburger Edition, 2003).

Williams, Teresa K. "Marriage between Japanese Women and US Servicemen since World War

ii". Amerasia Journal 17 (1) (1991), 135–154.

Winterbotham, F.W. The Ultra Secret (New York: Harper and Row, 1974).